

УДК 378:364-051

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Гончар І.Г., к. пед. н.,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті висвітлено питання професійної підготовки майбутнього соціального працівника. Визначено зміст поняття професійна підготовка соціального працівника. Встановлено, що професійна підготовка фахівців соціальної сфери передбачає сукупність цілей, змісту, форм, методів і засобів, спрямованих на засвоєння майбутніми соціальними працівниками професійних знань, умінь і навичок. Розкрито низку показників, які дають змогу зробити висновок про сформованість професійної компетентності спеціаліста соціальної роботи. Проаналізовано основні професійні функції, які повинен реалізувати у своїй роботі соціальний працівник. Обґрунтовано креативність особистості як актуальну особистісну рису. Визначено, що спеціаліст у сфері соціальної роботи може працювати на різних рівнях реалізації державної соціальної політики: рівень управління, матеріально-технічного й правового забезпечення, освіти, охорони здоров'я.

Ключові слова: професійна підготовка, сучасні вимоги, компетенції, компетентності, функції соціального працівника, особистісні якості.

В статье освещены вопросы профессиональной подготовки будущего социального работника. Определено содержание понятия профессиональная подготовка социального работника. Установлено, что профессиональная подготовка специалистов социальной сферы включает совокупность целей, содержания, форм, методов и средств, направленных на усвоение будущими социальными работниками профессиональных знаний, умений и навыков. Раскрыт ряд показателей, позволяющих судить о сформированности профессиональной компетентности специалиста социальной работы. Проанализированы основные профессиональные функции, которые должен реализовать в своей работе социальный работник. Обоснованно креативность личности как актуальную личностную черту. Определено, что специалист в области социальной работы может работать на различных уровнях реализации государственной социальной политики: уровень управления, материально-технического и правового обеспечения, образования, здравоохранения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, современные требования, компетенции, компетентности, функции социального работника, личностные качества.

Gonchar I.G. MODERN REQUIREMENTS FOR PROFESSIONAL TRAINING FOR SOCIAL WORKER

The article covers the issues of professional training of the future social worker. The content of the concept of professional training of a social worker is defined. It has been established that the professional training of specialists in the social sphere includes a set of goals, content, forms, methods and tools aimed at the acquisition of professional knowledge, skills and abilities by future social workers. A number of indicators are revealed which allow us to conclude that the professional competence of a social work specialist is formed. The basic professional functions which the social worker must implement in his work are analyzed. The creativity of the personality as actual personality trait is substantiated. It is determined that a specialist in the field of social work can work at different levels of implementation of the state social policy: level of management, material and technical and legal support, education, health care.

Key words: professional training, modern requirements, competencies, competencies, functions of a social worker, personal qualities.

Постановка проблеми. Сьогодні, у час змін і трансформацій, загострення глобальних проблем людства в екологічній, демографічній, соціальній сферах, підвищується увага до соціальної роботи та, зокрема, професійної підготовки компетентного спеціаліста, здатного надати кваліфіковану допомогу, зняти соціальну напругу, допомогти людині вижити у світі змін. Нові реалії вимагають переоцінки проблеми підготовки студентів, майбутніх спеціалістів соціальної роботи, до професійної діяльно-

сті, нової парадигми соціального працівника, яка визначає його як головного суб'єкта професійної діяльності в соціальній сфері, висуває систему вимог до кваліфікації й морально-етичної поведінки фахівця. Для того, щоб бути соціальним працівником, не досить мати добре ставлення до людей, потрібно володіти професійними навичками, оскільки допомагати треба вміти, а милосердя повинно бути ефективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі зустрічаємо роз-

роблення питання професійної підготовки соціальних працівників. Зокрема, професійна підготовка соціальних працівників за рубежем знаходить відображення у працях Т. Логвиненко, Л. Романовської; підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти – О. Безпалько, О. Карпенко; професійні компетенції соціального працівника – А. Капської, В. Поліщука та інших. Водночас на кожному етапі розвитку науки актуалізується питання сучасних вимог до підготовки соціальних працівників, конкурентноспроможного фахівця.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити сучасні вимоги до підготовки соціального працівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка фахівців соціальної сфери розпочалася відносно недавно – понад 20 років тому. Для отримання кваліфікації «бакалавр» навчання здійснюється на базі повної середньої освіти, середньої професійної освіти, а для отримання ступеня «магістр» – на базі бакалаврату. Метою вищої професійної освіти є підготовка й перепідготовка кадрів. Професійна підготовка майбутнього соціального працівника ґрунтується на кваліфікаційних вимогах – сукупність професійних характеристик, показників, цінностей, функцій та іншого. Отже, виникає питання: що таке професійна підготовка соціального працівника.

В. Поліщук вважає, що професійна підготовка соціальних працівників і соціальних педагогів – це процес оволодіння цінностями соціальної та соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, формування професійно важливих особистих якостей, які є основою готовності до професійної соціальної та соціально-педагогічної діяльності [13, с. 233].

Імпонує нам думка О. Карпенко, яка зауважує, що професійна підготовка соціального працівника дає змогу забезпечити високий рівень готовності студентів до професійної діяльності в соціальній сфері [5].

У працях О. Пожидаєвої підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери розглядається як процес і результат формування готовності до певної професійної діяльності; цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця; процес формування фахівця нового типу, який має швидко й адекватно реагувати на зміни в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми; система організаційно-методичних заходів, які забезпечують формування професійної спрямованості, знань, умінь, навичок [12, с. 8].

Водночас Т. Логвиненко дає таке визначення професійної підготовки фахівців для соціальної сфери, як спеціально організованої, цілісної, системної педагогічної діяльності вищих навчальних закладів, спрямованої на формування компетентних соціальних працівників чи соціальних педагогів, які характеризуються теоретичною, практичною й психологічною готовністю до виконання різноаспектних функцій соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності відповідно до потреб й особливостей (соціально-політичних, соціально-економічних, культурологічних) розвитку країн, у яких вона відбувається [7, с. 15].

Отже, проведений аналіз літератури (А. Капська, О. Карпенко, Т. Логвиненко, В. Поліщук та інші) дає нам змогу констатувати, що професійна підготовка фахівців соціальної сфери – це педагогічний процес, що передбачає сукупність цілей, змісту, форм, методів і засобів, спрямованих на засвоєння майбутніми соціальними працівниками професійних знань, умінь і навичок, формування психологічної готовності особистості до виконання функцій соціальної роботи, розвитку особистих професійно значущих якостей шляхом оволодіння сукупністю професійних компонентів.

Згідно з освітньо-кваліфікаційними характеристиками у спеціальності «соціальна робота» виділяють такі компетенції: соціально-особистісні (культура, здатність до взаємодії, здатність до вибору стратегії й тактики), інструментальні (володіння мовами, уміння використовувати технології соціальної роботи), загальнонаукові (світогляд, розуміння проблем розвитку суспільства, духовної культури), загальнопрофесійні (професійна етика, здатність надавати різносторонню допомогу клієнтам), спеціалізовано-професійні (система знань історичних етапів, становлення провідних понять і концепцій соціальної роботи).

Досліджуючи професійні компетенції в концептуальному контексті міжнародної асоціації соціальних педагогів, Т. Логвиненко виокремлює компетенції втручання, оцінювання, рефлексії. Компетенція втручання означає, що соціальний педагог повинен діяти безпосередньо в реальній ситуації відповідно до потреб дитини чи дорослої людини найбільш доцільно та ефективно. До того ж дії можуть бути вмотивовані інтуїцією або знанням (теоретичним чи побудованим на досвіді). Оцінювальна компетенція полягає в здатності соціального педагога оцінювати залежність між наміром, дією й результатом. Компетенція стосовно рефлексії передбачає здатність соціального педагога розміркову-

вати, аналізувати, досліджувати проблеми професійної сфери, зважаючи на розвиток професії, її загальноприйняте осмислення та визнання професіоналами й громадськістю. Центральні компетенції охоплюють велику групу конкретних компетенцій. До неї входять особистісна, соціальна, комунікативна, організаційна, системна компетенції. Вона охоплює також компетенції розвитку й навчання, теоретичних знань, управління, культурологічні, творчі компетенції [8, с. 118].

У працях В. Андрущенко знаходимо такий перелік компетенцій: функціональна (професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності), нормативно-правова (знання основних положень державних нормативно-правових актів, що регулюють функціонування соціальної сфери в Україні), соціальна (відповідальність за результати своєї праці, прагнення до суверенізації), комунікативна (вміння узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування без повчальних дій у різних ситуаціях) [1, с. 23].

Поряд із компетенціями треба розглянути й компетентність як необхідну складову підготовки майбутніх фахівців. Деякі науковці ототожнюють ці поняття, ми ж приєднуємося до вчених, які їх розділяють (О. Карпенко, О. Хуторський та інші), й визначаємо, що компетенція – це сукупність знань, вмінь, навичок і способів діяльності, необхідних для якісної професійної роботи, а компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності та вказує на здатність і нахил індивіда до виконання певного виду роботи.

Як правило, компетентність співвідноситься з конкретним видом діяльності. Найчастіше вчені виокремлюють такі ключові види компетентності: соціальна, психологічна, комунікативна, правова, педагогічна. У науковій літературі можемо зустріти й ряд інших компетенцій (адміністративна, інформаційна та інші), однак у своїй роботі зупинимося на базових. Кожен із перерахованих видів компетентності у своїй структурі містить знання, уміння й навички, що визначають готовність студентів до професійної діяльності, здатність надавати допомогу різним категоріям населення. Водночас недостатній розвиток деяких компетентностей знижує здатність роботи з різними категоріями клієнтів.

Грунтовне тлумачення педагогічної компетентності знаходимо в роботах А. Капської. Автор дотримується думки, що педагогічна компетентність спеціаліста соціальної роботи є особистісно-діяльним

новоутворенням, де змістово-діяльнісна складова представлена збалансованим поєднанням педагогічних знань і вмінь, узгодженим з іншими професійно необхідними знаннями й уміннями, що дає змогу вирішувати як педагогічні, так і комплексні професійні завдання, при цьому особистісною складовою виступає сформована педагогічна позиція [4, с. 135].

Д. Годлевська комунікативну компетентність розглядає як складну інтегративну якість особистості, яка опосередковує професійну діяльність соціального працівника, спрямовану на налагодження, підтримку та розвиток ефективної взаємодії з клієнтом чи іншими учасниками соціального процесу [3, с. 10].

У працях А. Мудрика презентовано розуміння соціальної компетентності. В узагальненому вигляді автор тлумачить її як інтегровану здатність особистості, що містить різноманіття підкомпетентностей або ключових компетентностей, які забезпечують ефективне функціонування особистості в соціумі [11, с. 28].

Психологічну компетентність В. Мітіна вважає системним особистісним утворенням, яке представлено когнітивно-діяльним та особистісними компонентами, що містять сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань і професійно важливі особистісні якості [10, с. 49].

А. Якименко вказує, що під поняттям правової компетентності як складової професійної компетентності лежить характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права у своїй практичній діяльності. У вузькому значенні правова компетентність містить знання, вміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні й саморозвитку особистості [14, с. 90].

Водночас визначені види компетентності мають свої специфічні особливості в межах конкретної діяльності. Однак названі складові можна вважати основою будь-якого виду компетентності та, зокрема, професійної компетентності.

Зважаючи на результати дослідження проблеми й змістовий аналіз функцій спеціаліста, А. Капська пропонує низку показників, які дають змогу зробити висновок про сформованість професійної компетентності спеціаліста соціальної роботи. Практика підтверджує, що до таких відносяться: когнітивний, який віддзеркалює теоретичний аспект, необхідний у діяльності спеціаліста; діяльній, який показує операційно-прикладний характер діяльності;

комунікативний, котрий забезпечує професійну діяльність комплексом умінь і навичок спілкування; ціннісний, що відображає ціннісні орієнтації, установки й мотиви діяльності суб'єкта соціальної роботи [4, с. 132].

Аналізуючи освітньо-кваліфікаційну характеристику спеціальності соціальної роботи рівня вищої освіти «бакалавр», знаходимо такі функції та вміння, якими повинні володіти майбутні соціальні працівники: 1) діагностична; 2) проєктувальна; 3) реалізації професійного втручання; 4) організаційно-управлінська; 5) науково-методична.

Варто зауважити, що О. Карпенко виокремлює такі основні професійні функції, які повинен реалізувати у своїй роботі соціальний працівник: діагностична (пов'язана з визначенням клієнта – об'єкта уваги), прогностична (участь у прогнозуванні й проєктуванні процесу життєдіяльності клієнта), організаційна (організація роботи з клієнтом, групою, громадою), комунікативна (налагодження взаємодії з клієнтами, волонтерами, спонсорами, соціальними партнерами), посередницька (реалізується через зв'язки між клієнтом, групою та громадою й різними організаціями, установами, фондами), попереджувально-профілактична (враховує та приводить у дію соціально-правові, юридичні, психологічні механізми попередження й подолання негативних впливів у поведінці як дітей, так і дорослих), охоронно-захисна (захист прав та інтересів окремих людей, груп, спільноти), допомоги та підтримки (вирішення особистих проблем, здійснюють підтримку за умови появи особистих проблем у різній категорії населення), медико-гігієнічна (патронаж над хворими чи людьми, котрі потребують певного догляду), аналітико-оцінювальна (володіння навичками аналізу, усвідомлення ходу й результатів своєї діяльності) [6].

З огляду на те, що соціальний працівник працює в системі «людина-людина», важливим аспектом його професійної діяльності є особистісний аспект. У науковій літературі професійно-особистісні якості розкривали Н. Головка, І. Мигович, О. Москалюк та інші вчені. Зокрема, Є. Холостова професійно-особистісні риси соціального працівника поділяє на три групи: психофізіологічні характеристики, від яких залежать здібності до цього виду діяльності; психологічні якості, котрі характеризують соціального працівника як особистість; психолого-педагогічні якості, які впливають на ефект особистої привабливості [2].

Водночас О. Карпенко виокремлює три основні блоки особистісно-професійних

якостей соціального працівника: ставлення до людей, ставлення до професійної справи, ставлення до самого себе [6, с. 28].

У своїх наукових роботах Г. Медведєва зауважує, що в соціального працівника мають бути сформовані такі особистісні якості, як: альтруїзм, чесність, совість, об'єктивність, справедливість, тактовність, уважність і спостережливість, толерантність, терпіння, витримка та самовладання, доброта, любов до людей, самокритичність, адекватність, комунікабельність, оптимізм, сила волі, емпатія, прагнення до самовдосконалення, креативність [9, с. 175].

Аналіз літератури показує, що науковці виділяють такі особистісні якості соціального працівника: здатність соціального працівника толерантно приймати інших людей; наявність рис характеру, що дають можливість бути емпатійним та уважним до навколишніх; здатність до самоаналізу, критичності мислення та самоконтролю. Крім того, на нашу думку, у сучасних умовах актуалізації інноваційної діяльності важливою особистісною рисою постає креативність особистості як здатність перетворювати дійсність із метою вирішення суспільно важливих завдань і самореалізації. Така особистісна риса виявляється у здатності самостійно та творчо мислити, брати активну участь в управлінні та перетворенні громадських стосунків, тобто готовність до соціальної творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, аналіз наукової літератури з проблеми дослідження показав, що професійна підготовка орієнтована на модель майбутнього спеціаліста, а сам процес підготовки відображає специфіку майбутньої професійної діяльності. Перед майбутнім соціальним працівником стоїть ряд вимог, які й визначають зміст його професійної підготовки. Це спеціаліст, який може працювати на різних рівнях реалізації державної соціальної політики: рівень управління, матеріально-технічного й правового забезпечення, освіти, охорони здоров'я. Фахівець, котрий здатний організувати роботу з різними категоріями клієнтів: безпритульні, малозабезпечені, безробітні, біженці та інші. Тому майбутній соціальний працівник під час навчання має оволодіти низкою професійних компетенцій (інструментальна, нормативно-правова, комунікативна, соціальна та інші) та компетентностей (соціальна, педагогічна, правова, психологічна та інші), розвинути професійно значущі особисті якості (емпатія, толерантність, самовладання, терплячість, прагнення до саморозвитку та інші), сформувати психоло-

гічну готовність до виконання професійних функцій.

Перспективу подальших розвідок ми бачимо у визначенні конкретних завдань, технології, моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, дослідженні взаємозалежності формування професійної компетентності від особистісних характеристик студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П., Мигович І.І., Бех В.П. та ін. Соціальна робота: менеджмент соціальної роботи. К.: ДЦССМ, 2003. Кн. 7. 276 с.
2. Вступ до соціальної роботи: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. 304 с.
3. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... к. пед. н: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2007. 21 с.
4. Капська А.Й. Педагогічна компетентність у структурі діяльності соціального працівника Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 22. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. С. 131–138.
5. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія. / За ред. С.Я. Харченко. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.
6. Карпенко О.Г. Професійні функції соціального працівника як складова професійної компетентності. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О.О., 2007. Вип. 20. С. 26–33.
7. Логвиненко Т.О. Теорія і практика підготовки фахівців соціальної сфери в університетах скандинавських країн: Данія, Норвегія, Швеція: автореф. дис. ... д. пед. н: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Дрогобич, 2016. 49 с.
8. Логвиненко Т.О. Професійні компетенції в концептуальному контексті міжнародної асоціації соціальних педагогів. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. 2013. Вип. 2. С. 117–121.
9. Медведєва Г.П. Професійно-етическіе основы социальной работы: учебник для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 272 с.
10. Мітіна С.В. Психологічна компетентність викладача навчального закладу медичного спрямування. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 140. С. 48–52.
11. Мудрик А.Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2011. С. 26–29.
12. Пожидаєва О.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... к. пед. н.: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2011. 20 с.
13. Поліщук В.А. Професійна підготовка соціальних працівників/соціальних педагогів. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. 2-е вид. К.; Сімферополь: Універсум, 2013. С. 233–236.
14. Якименко А.А. Психологічні особливості формування правової свідомості студентської молоді. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький: ХІСТ, 2009. С. 90–95.